

Крім того, радянська система господарювання передбачала централізоване фінансування капітального будівництва, яке дозволяло спрямувати найбільші матеріально-технічні ресурси на розбудову, передусім, Москви, Ленінграду та інших великих міст Росії, позбавляючи відповідних прерогатив ключові українські населені пункти.

1. *Абрамович А.М.* Государственное управление строительством СССР / Абрамович А.М.; под. ред. В.И.Шабайлова. – Мн.: Наука и техника, 1982. – С. 25-26. 2. *Злобін Г.К.* Будівельна індустрія в Україні / Злобін Г.К., Проценко К.І., Антоненко В.Н. [та ін.]. – К.: Світ Успіху, 2007. – С. 11. 3. *Асєєв Ю.С.* Історія української архітектури / Асєєв Ю.С., Вечерський В.В., Годованюк О.М. та ін.; за ред. В.І.Тимофійенка. – К.: Техніка, 2003. – С.63. 4. *Абрамович А.М.* Цит. работа. 5. *Хламов И.Т.* Жилищно-строительная кооперация в СССР: правовые вопросы / Хламов И.Т. – Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1982. – С.10. 6. *Асєєв Ю.С., Вечерський В.В., Годованюк О.М.* та ін. Цит. работа. – С. 403. 7. *Всеобщая история архитектуры: в 12 т. / под. ред. Н.В.Баранова.* – Т. 12. – М.: Изд-во литературы по строительству, 1975. – С. 9. 8. *Лазарев А.Г.* История архитектуры и градостроительства России, Украины, Беларуси VI – XX вв.: краткий конспективный курс / А.Г.Лазарев, А.А.Лазарев. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2003. – С. 460. 9. *Абрамович А.М.* Цит. работа. – С. 27. 10. *Об образовании Государственного комитета Совета Министров СССР по делам строительства: Указ Верховного Совета СССР от 9 мая 1950 года // Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР : (1938 – июль 1956) / под ред. Ю.И.Мандельштам.* – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1956. – С. 94. 11. *Брагинский М.И.* Совершенствование законодательства о капитальном строительстве / Брагинский М.И. – М.: Стройиздат, 1982. – С. 19. 12. *Бохан В.Ф.* Юридический справочник строителя / Бохан В.Ф., Бобровцов В.А., Воробей Л.М. – Мн.: Беларусь, 1989. – С. 6. 13. *Черноморец А.Е.* Хозрасчет в капитальном строительстве на основе межхозяйственной кооперации (правовой аспект) / Черноморец А.Е. – Красноярск: Изд-во Красноярского университета, 1985. – С. 10. 14. *Брагинский М.И.* Цит. работа. – С. 107. 15. *Бохан В.Ф., Бобровцов В.А., Воробей О.М.* Цит. работа. – С. 6-7. 16. *СНиП I-1-74.* Строительные нормы и правила. Часть I. Общие положения. Глава I. Система нормативных документов. – М.: Стройиздат, 1980. – 32 с. 17. *Свод законов Украинской ССР [Текст] / Президиум Верховного Совета УССР, Совет Министров УССР.* – Т. 5. – К.: Политиздат Украины, 1988. – 858 с.

УДК 340.15 : 349.6

В. М. ПОПРЕВИЧ

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЛІСОПОРУШЕННЯ У ПЕРІОД 1955–1990 рр.

Розглядається законодавче забезпечення кримінально-правової охорони лісу в УРСР у період з 1955 по 1990 рр. Показана безсистемність тогочасного законодавства, дублювання актів, що видавались всесоюзними та республіканськими законодавчими та виконавчими органами державної влади. Виконано аналіз двох постанов Пленуму Верховного Суду СРСР, спрямованих на удосконалення порядку розгляду судами кримінальних справ про лісопорушення.

© ПОПРЕВИЧ Віктор Миколайович – здобувач кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Маріупольського державного університету

Ключові слова: ліс, лісове законодавство, кримінальна відповідальність, лісопорушення, незаконна рубка лісу, Пленум Верховного Суду СРСР.

Попевич В.Н. Особенности уголовной ответственности за лесонарушения в период с 1955 по 1990 гг.

Рассматривается законодательное обеспечение уголовно-правовой охраны леса в СССР в период с 1955 по 1990 гг. Показаны бессистемность законодательства того времени, дублирование актов, издававшихся всесоюзными и республиканскими законодательными и исполнительными органами государственной власти. Выполнен анализ двух постановлений Пленума Верховного Суда СССР, направленных на совершенствование порядка рассмотрения судами уголовных дел о лесонарушениях.

Ключевые слова: лес, лесное законодательство, уголовная ответственность, лесонарушение, незаконная рубка леса, Пленум Верховного Суда СССР.

Poprevich Viktor. Features of criminal liability for the forest law infrections in the period of 1955–1990

The article examines the legislative framework for criminal law protection of forests in the USSR from 1955 to 1990. The unsystem of legislation of that time, the duplication of acts issued by All-Union and Republican legislative and executive bodies of state power. The analysis of two resolutions of the Plenum of the Supreme Court of USSR aimed at improving the court procedure on criminal cases about forest law infrections.

Key words: forest, forest legislation, criminal responsibility, forest law infreccion, illegal logging, the Plenum of the Supreme Court of USSR.

Актуальність теми дослідження зумовлена двома причинами. По-перше, Україна є малолісистою країною, і збереження цього природного ресурсу має для неї ключове значення. Цілком зрозуміло, що вирішення цього завдання потребує посилення кримінально-правових та інших заходів, спрямованих на захист лісів від злочинних посягань. По-друге, до цього часу у судово-слідчій практиці лісопорушенням не приділялося належної уваги. При цьому шкода, що завдається унаслідок знищення лісів, є доволі важко доказовою. У зв'язку з цим необхідним видається звернення до історико-правового досвіду охорони лісів за радянських часів, виявлення його переваг та недоліків. Радянський період відіграв важливу роль у розвитку кримінально-правової охорони лісів, тому наявний історико-правовий досвід потребує свого вивчення з метою уникнення помилок, ліквідації прогалів у сучасному кримінальному праві України.

Аналіз публікацій засвідчив обмежену кількість досліджень, присвячених історичному розвитку кримінально-правової охорони лісу. Фрагментарно дане питання порушувалось у працях Г. Вольмана, В.К. Глістіна, В.П. Головача, Л.А. Заславської, А. Зелінського, З.Г. Корчевої, Г.Л. Кригер, В.К. Матвейчука, В.Л. Мунтяна, Є.І. Немировського, О.В. Сасова, Н.І. Титової. Зазначені дослідники розглядали різноманітні аспекти динаміки кримінальної відповідальності за лісопорушення, проте цілісної картини її історичного розвитку до цього часу не було створено. З огляду на це, наявні матеріали потребують систематизації, а тема – більш глибокого вивчення та подальшої розробки.

Викладення матеріалів дослідження необхідно розпочати із вказівки на те, що розвиток інституту кримінальної відповідальності за лісопорушення у період з 1955 по 1990 рр. йшов за достатньо складним вектором. Основним джерелом кримінального права у цей час залишався КК УРСР 1927 р., у якому лише ст. 82 регламентувала кримінальну відповідальність за лісопорушення. Диспозиція за-

значеної статті була надто широкою, оскільки охоплювала різні за своїм характером діяння, такі, як незаконна рубка, розкрадання та винищення лісів. Проте даний підхід до кримінально-правової охорони лісу не відповідав новим реаліям суспільного життя середини 50-х рр. минулого століття.

З метою удосконалення правової охорони природних об'єктів і територій Президія Верховної Ради СРСР 11 січня 1955 р. видала указ «Про відповідальність за потрапу посівів у колгоспах і радгоспах», що стосувався у тому числі й питань пошкодження лісонасаджень. При цьому дія зазначеного нормативного акта стосувалася тільки лісових полезахисних насаджень, розташованих навколо каналів і водоймищ у колгоспах та радгоспах. Указом було уведено адміністративну відповідальність за такі правопорушення та кримінальну – у разі перевищення розміру завданої ними шкоди 15 крб. Прийняття даного нормативного акта засвідчило перехід до подальшого закріплення цього виду правопорушення у ст. 159 КК УРСР «Потрава посівів та пошкодження насаджень».

Наступним актом, що регламентував кримінальну відповідальність за лісопорушення, стала постанова від 12 червня 1958 р. ЦК КПРС та РМ УРСР «Про заходи щодо поліпшення охорони природи Української РСР». Згідно з п. 6, на Міністерство внутрішніх справ УРСР покладалося надавання всебічної допомоги місцевим радянським органам у виявленні порушників правил охорони лісонасаджень та притягнення їх до кримінальної або адміністративної відповідальності. Пунктом 17 перед Прокуратурою УРСР, Міністерством внутрішніх справ УРСР, Міністерством юстиції УРСР ставилося завдання щодо посилення боротьби з порушниками правил охорони природи шляхом притягнення винних у цьому осіб до адміністративної та кримінальної відповідальності.

У 1959 р. в СРСР стартувала реформа системи управління лісовою галуззю, у межах якої була створена Обласна державна інспекція лісів Головного управління лісового господарства і заготівель при Раді Міністрів Української РСР в Станіславській, Закарпатській і Чернівецькій областях, діяльність якої регламентувалась Положенням, затвердженим постановою № 1834 Ради Міністрів УРСР від 30 листопада 1959 р. Згідно з п/п «Г» п. 3 зазначеного Положення, до повноважень співробітників інспекції входило оформлення актів про скоєння лісопорушення та передавання їх до суду з метою притягнення винних до адміністративної або кримінальної відповідальності.

На зламі 50–60-х рр. минулого століття стало очевидним те, що правове регулювання кримінальної відповідальності за лісопорушення на основі КК УРСР 1927 р. не відповідає реаліям суспільного життя. По-перше, розвиток екологічної свідомості радянського суспільства сприяв якісним змінам у його ставленні й до лісу як до найважливішого елемента навколишнього природного середовища. По-друге, розпочався поворот радянської правової системи у бік законності та розвитку процесуальних начал. По-третє, виникла необхідність відокремлення та розширення кола складів злочинів, пов'язаних з лісами, позаяк у КК УРСР 1927 р. були зафіксовані лише такі склади, як розкрадання та знищення лісів (ст. 82) і купівля лісу, добутого незаконним шляхом (ст. 83). З огляду на це, у новому КК УРСР 1960 р. знайшли відбиття такі види злочинів, як потрава посівів та пошкодження насаджень (ст. 159), незаконна порубка лісу (ст. 160), умисне знищення або пошкодження лісових масивів шляхом підпалу (ст. 89) або ті ж дії, вчинені шляхом небезпечного звернення з вогнем (ст. 90).

З кінця 50-х рр. минулого століття в УРСР поновилися робота зі створення штучних лісів, лісосмуг, зелених зон, у зв'язку з чим постало питання про нормативно-правове регулювання охорони даних природних об'єктів та боротьби з ерозією ґрунтів. Задля вирішення даного завдання 12 вересня 1960 р. Рада Міністрів УРСР затвердила «Положення про державних контролерів по охороні ґрунтів і захисних лісонасаджень на території Української РСР». Згідно з п/п «Д» п. 35, на державних контролерів покладался обов'язок передавати органам прокуратури матеріали і акти (протоколи) про порушення правил щодо охорони ґрунтозахисних лісонасаджень. Окремим напрямом забезпечення кримінально-правової охорони лісів стало запровадження відповідальності за пошкодження та знищення лісових масивів, що належали до об'єктів природно-заповідного фонду УРСР. Так, 5 жовтня 1962 р. Рада Міністрів УРСР прийняла постанову «Про затвердження Положення про державні заповідники Української РСР». Згідно з п. 21, за порушення режиму, встановленого на заповідній території, громадяни підлягали адміністративному стягненню у вигляді штрафу або притягненню до кримінальної відповідальності. Протоколи про правопорушення мали надсилатися у строк не пізніше трьох днів до відповідної адміністративної комісії при виконкомі районної Ради депутатів трудящих або до органів прокуратури з матеріалами правопорушення. Зауважимо, що у КК УРСР 1960 р. зазначені порушення не отримали закріплення.

Початок 60-х рр. минулого століття характеризувався сплеском громадської активності, що проявилася у розгортанні руху за збереження лісів та інших природних об'єктів. Головною причиною протиріч у суспільстві були, передусім, дії керівників лісгосподарських підприємств, які за підтримки центральних та місцевих органів влади і партійного апарату здійснювали рубки цінних лісів, лісових масивів, розташованих у водоохоронних зонах Карпат та інших регіонів України. Як зазначав відомий український еколог В.Є. Борейко, на адресу тодішнього першого секретаря ЦК КПРС М.С. Хрущова надходили численні листи, зокрема, від удови письменника Марка Черемшини, академіка П.С. Погребняка, поета В. Сосюри та багатьох інших українських діячів культури і мистецтва¹. Під впливом природоохоронного руху Верховною Радою УРСР був прийнятий Закон «Про охорону природи» від 30 червня 1960 р., що містив окремий розділ 4 (ст.ст. 8–10), присвячений охороні лісів та лісонасаджень на території республіки. При цьому у Законі містилась чимала кількість бланкетних норм, реалізація яких вимагала прийняття відповідних нормативних актів, спрямованих на охорону лісів від незаконних посягань. Зокрема, на виконання даного Закону Рада Міністрів прийняла постанову від 8 травня 1964 р. № 451 «Про поліпшення охорони природи, раціональне використання і відтворення природних багатств Української РСР». У п. 18 цього нормативного акта перед Міністерством охорони громадського порядку УРСР ставилося завдання щодо посилення боротьби з порушниками Закону про охорону природи Української РСР та здійснення нагляду за його виконанням державними, кооперативними та громадськими організаціями і окремими громадянами. Крім того, у постанові містилося доволі абстрактне положення про необхідність притягнення порушників закону та інших правил охорони природу до кримінальної або адміністративної відповідальності.

Важливу роль в удосконаленні системи правової охорони лісів УРСР мало прийняття указу Президіуму Верховної Ради УРСР від 4 травня 1966 р. «Про утворення союзно-республіканського Міністерства лісового господарства Україн-

ської РСР». З метою регламентації роботи цього відомства Рада Міністрів УРСР 2 лютого 1970 р. прийняла постанову «Про затвердження Положення про Міністерство лісового господарства Української РСР». Згідно з п. 9 п/п «Ж» цього Положення, фахівці Міністерства зобов'язувалися організовувати охорону лісів від пожеж, самовільних рубок та інших правопорушень.

До початку 70-х років минулого століття у радянському природоохоронному та лісовому законодавстві накопичилася чимала кількість нормативно-правових актів, що часто дублювали один одного та містили низку суперечливих і декларативних положень. З метою запровадження механізму реалізації даних актів Державним комітетом лісового господарства Ради Міністрів СРСР 26 березня 1969 р. була затверджена «Інструкція про порядок притягнення до відповідальності за лісопорушення у лісах СРСР», яка замінила собою попередню «Інструкцію про порядок притягнення до відповідальності лісопорушників в лісах державного й місцевого значення», затверджену РНК СРСР 22 грудня 1939 р.

В документі 1969 р. п. 23 регламентував передання актів про лісопорушення, за які передбачалася кримінальна відповідальність, до органів міліції для розслідування. Згідно з п. 27, постанова про відмову у порушенні кримінальної справи могла бути оскаржена до органів прокуратури. З точки зору компенсації збитків, завданих лісовим масивам, важливе значення мав п. 28, що передбачав у випадку відмови від порушення кримінальної справи право лісгоспу звернутися до суду з позовом про відшкодування винними особами матеріальних збитків. Новим у документі став підрозділ «Про лісопорушення, вчинені лісгоспом». Так, згідно з п. 32, працівники лісової охорони у випадках вчинення лісопорушень самим лісгоспом, якщо вони підпадали під ознаки кримінального злочину, направляли відповідний акт у слідчі органи.

Розглядаючи історію розвитку кримінальної відповідальності за лісопорушення, необхідно відмітити складність юридичної кваліфікації цього виду злочинів. У той історичний момент теоретичні розробки щодо об'єкту злочинів, відмежування злочинів проти довкілля від злочинів проти власності, господарських та інших злочинів були майже відсутні. Доволі дискусійним було визначення поняття об'єктивної та суб'єктивної сторони як елементів складу злочину. На додаток до цього, як зазначає О.В. Сасов, у той час панівним був погляд, згідно з яким об'єктом злочинів проти довкілля виступали відносини, що належали до сфери господарських, забезпечення соціалістичної системи господарювання². Закономірно, що у КК УРСР 1960 р. об'єктом кримінально-правової охорони від незаконної рубки визнавалися «інтереси лісового господарства».

З метою вирішення даних питань та упорядкування застосування лісового законодавства Пленум Верховного Суду СРСР ухвалив дві постанови. У першій постанові від 30 червня 1969 р. «Про судову практику зі справ про лісопорушення», у п. 11 вказувалося, що при виявленні в діях особи, що вчинила лісопорушення, ознак злочину, суд зобов'язаний повідомити про це прокурору або винести ухвалу про порушення кримінальної справи. На додаток до цього, зверталась увага судів на необхідність винесення окремих ухвал, спрямованих на усунення недоліків в організації охорони лісів і направляти їх організаціям для прийняття належних заходів. Другий з документів – постанова № 1 Пленуму Верховного Суду СРСР від 11 квітня 1972 р. «Про практику застосування судами законодавства про охорону природи». Як вказує В.Л. Мунтян, суди при розгляді справ про лісопору-

шення намагалися або затягувати судочинство, або зводити їх до адміністративного правопорушення³. Виходячи з цього, п. 1 постанови вказував на необхідність вжиття заходів щодо припинення спроб винних осіб ухилитися від кримінальної відповідальності. Згідно з п. 2, при розгляді справ судами Верховний Суд СРСР рекомендував виявляти причини, умови, що сприяли скоєнню злочинів, вживати заходів щодо їх запобігання. Важливим положенням постанови стала пропозиція щодо залучення ботаніків, зоологів, фахівців у галузі охорони природи для вирішення питань про кваліфікацію злочинів проти довкілля.

У 60–70-х рр. минулого століття на території України проводилися роботи з розробки торфових родовищ. З метою регламентації цього виду діяльності Рада Міністрів УРСР прийняла постанову від 25 квітня 1973 р. № 207 «Про заходи по посиленню протипожежної охорони лісів і торфових родовищ». Згідно з п. 9 цієї постанови, Міністерство внутрішніх справ УРСР зобов'язувалося посилити допомогу державній лісовій охороні у місцях масового відпочинку трудящих у здійсненні нагляду за додержанням правил пожежної безпеки в лісах та притягненні осіб, винних в їх порушенні до адміністративної або кримінальної відповідальності.

У радянський період особливий статус мали спільні постанови партійних та вищих органів державної влади, які поєднували ознаки нормативного акта та партійної директиви. Ця обставина різко посилювала ступінь їх виконання залучалися також партійні органи, що мали потужні важелі впливу на абсолютну більшість радянських громадян. Прикладом такого документу, пов'язаного з охороною лісів, стала постанова Центрального Комітету КП України і Ради Міністрів РСР від 7 травня 1973 р. «Про посилення охорони природи і поліпшення використання природних ресурсів республіки», якою на Міністерство лісового господарства УРСР покладался обов'язок з організації охорони лісів від самовільних рубок, пожеж та інших дій, що завдають шкоди цьому природному ресурсу. Своєю чергою, Міністерство внутрішніх справ УРСР мало сприяти відповідним органам у здійсненні заходів з охорони природних багатств і притягненні до відповідальності винних у порушенні правил їх використання. Як вказувалося у п. 16, перед Міністерствами комунального, лісового, сільського господарства УРСР, обласними виконкомами ставилося завдання щодо організації охорони позахисних смуг та інших зелених насаджень шляхом взаємодії з Міністерством внутрішніх справ УРСР.

У 1979 р. в історії українського лісового законодавства відбулася важлива подія – Верховна Рада УРСР затвердила Лісовий кодекс Української РСР, в якому питанням відповідальності за порушення лісового законодавства присвячувалася глава 37 (ст.ст. 140–147)⁴. В ст. 141 у сімнадцяти пунктах були зафіксовані правопорушення, за вчинення яких передбачалася кримінальна або адміністративна відповідальність. При цьому необхідно відзначити неузгодженість між цими пунктами та статтями ст. 89, 90, 158, 159, 160 КК УРСР 1960 р., які регламентували кримінальну відповідальність за лісопорушення. Зокрема, такі діяння, як знищення чи пошкодження саджанців у лісових розплідниках, використання ділянок земель державного лісового фонду для розкорчовування, зведення споруд на землях лісового фонду, улаштування складів, знищення та пошкодження обмежувальних знаків у лісах, не знайшли відображення в КК УРСР 1960 р. Таким чином, реалізація положень ЛК-1979 потребувала нагального внесення змін до кримінального законодавства.

З метою упорядкування відповідальності в сфері охорони лісів Рада Міністрів УРСР 25 травня 1982 р. прийняла постанову «Про відповідальність за порушення лісового законодавства». Відповідно до п. 2 цього нормативного акта, за незаконне здійснення лісокористування, знищення або пошкодження підросту в лісах у випадку завдання шкоди у великих розмірах порушники підлягали кримінальній відповідальності.

Одним з останніх нормативно-правових актів, пов'язаних з лісами, що був прийнятий у період існування Радянського Союзу, стала Постанова Верховної Ради СРСР від 27 листопада 1989 р. «Про невідкладні заходи екологічного оздоровлення країни». Відповідно до п. 7 цього нормативного акта, пропонувалося посилити юридичну відповідальність за екологічні правопорушення. Перед Прокуратурою СРСР, Міністерством юстиції СРСР, Державним комітетом СРСР з охорони природи ставилося завдання розробити проект закону про внесення змін до КК УРСР, в якому запровадити поняття екологічного злочину та посилити кримінальну відповідальність за лісопорушення. На додаток до цього, п. 10 постанови містив припис щодо зосередження усіх лісів у виданні Державного комітету СРСР з питань лісів та розробки програми відновлення лісів, заходів щодо захисту від перерубів та протипожежної безпеки.

Підбиваючи підсумки дослідження, необхідно зазначити таке.

Історичний період з 1955 по 1990 рр. характеризується доволі інтенсивним, проте, водночас фрагментарним і непослідовним розвитком законодавства про кримінальну відповідальність за лісопорушення. При цьому зміни, що вносилися до лісового законодавства, майже не супроводжувалися відповідними доповненнями або змінами до КК УРСР 1960 р.

Хоча в ЛК УРСР 1979 р. лісопорушення вже були певним чином систематизовані та зафіксовані в одній статті, проте у КК 1960 р. вони залишалися розпорощеними по різних розділах, а значна їх кількість взагалі не отримала свого закріплення у кодексі.

З метою впорядкування кримінально-правової відповідальності за лісопорушення, своєчасного та однакового розгляду кримінальних справ про лісопорушення, Верховним судом СРСР були прийняті дві постанови, які містили рекомендації щодо порядку притягнення до відповідальності при установленні ознак злочинів, пов'язаних з незаконною рубкою, обов'язкового розслідування справ та передання матеріалів до суду, залучення фахівців для оцінки шкоди, заподіяної лісам.

Завданням подальших досліджень є виявлення тенденцій розвитку кримінально-правової охорони лісів у часи незалежної України.

1. *Борейко В.Е.* История охраны природы Украины. X век – 1980 г. / Борейко В.Е. – К.: Киев. екол.-культ. центр, 2001. – С. 280-281. 2. *Сасов О.В.* Кримінально-правова охорона лісу в Україні: монографія / Сасов О.В. – Донецьк: ВІК, 2010. –С. 77. 3. *Мунтян В.Л.* Правовая охрана природы УССР / Мунтян В.Л. – К.: Вища шк., 1982. – С. 69-71. 4. *Лесной кодекс Украинской ССР*: утв. Верховным Советом Украинской ССР 13 декабря 1979 г. // Ведомости Верховного Совета Украинской ССР. – 1979. – № 52. – Ст. 673.